

43

ГЛАСНИК

ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

ГЛАСНИК ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

43

ISSN 0350-9656

ГЛАСНИК

ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

Београд, 2019

43

Гласник Друштва конзерватора Србије

glasnikdks@gmail.com

УРЕДНИК

др Марина Нешковић

СЕКРЕТАР

др Марина Павловић

РЕДАКЦИЈА

др Невена Дебљовић Ристић

Ненад Лајбеншпергер

др Светлана Пејић

др Даница Поповић

Нада Живковић

Марина Бунарџић

Илустрација на предњим корицама:

Поглед на Београдску тврђаву и Калемегданску терасу са Савског шеталишта

(М. Нешковић, 2014)

Илустрације на задњим корицама:

Савско шеталиште на разгледницама Београда

(Виџић, С., Виџић, Д. (2008). Поздрав из Београда: 1895 – 1941)

Маја Ђорђевић

725.182.025(497.11)

ЗАШТИТА АНТИЧКОГ СИНГИДУНУМА НА БЕОГРАДСКОЈ ТВРЂАВИ

Антички Сингидунум, који обухвата знатан део територије града Београда (општине Стари град, Савски венац, Врачар, Палилула, Звездара), дели судбину сличних археолошких налазишта у темељима савремених градова или насеља. Вишевековни остаци Сирмијума налазе се испод Сремске Митровице, антички Наис налазимо у Нишу, Хореум Марги у Ђуприји, Ремезијану у Белој Паланци... И није Србија по томе јединствена у Европи; антички Аквинкум протеже се испод Будимпеште, Вијена испод Беча, Сердика испод Софије. Најпознатији и најбоље истражени и сачувани остаци су у Италији и Грчкој.

У том погледу посебна је одговорност стручњака који се баве заштитом оваквих археолошких налазишта. Јединствена методологија и приступ нису могући. Бројне су препоруке и конвенције кључних светских организација, које је и Република Србија ратификовала, а законодавни оквир исти је за све. Средства за заштиту археолошког наслеђа у Србији су затезне мере у урбанистичким документима или појединачним решењима за савремену изградњу на површинама где се налазе археолошки слојеви и остаци. И са наведеним инструментима, 2016. дошло је до угрожавања дела античког налазишта Сингидунум, у оквиру граница споменика културе Београдска тврђава, а ситуација се закомпликовала и заоштрила у 2019. години.

У провинцији Горња Мезија Сингидунум (*Singidunum*) је, поред Виминацијума (*Viminacium*), био изузетно важно место на северној граници Римског царства. Пре него што су постали градови, у оба места били су војни логори. У Сингидунуму је логор подигнут у другој деценији 2. века наше ере, на истакнутом положају изнад ушћа Саве у Дунав, и овде је било седиште Легије IV Флавије све до половине 4. века. Данас је то простор

споменика културе Београдска тврђава, а остаци логора заузимају површину од око 18 хектара (560x380 m) испод Горњег града и парковских површина Великог и Малог Калемегдана.¹ Римско цивилно насеље развијало се јужно и источно од бедема логора, а та пракса наставила се у свим каснијим епохама, па и у последња два века. Римски логор и град Сингидунум знатно су страдали у инвазији Гота и Хуна средином 4. века. До мање обнове дошло је почетком 6. века, но већ крајем века догодило се аварско разарање и расељавање преосталог ромејског становништва.

Од тада па до изградње савременог Београда остаци бедема и других објеката коришћени су као грађевински материјал. Од бедема високих пет и више метара остали су темељи и тек пар редова квадера, што се дало уочити код најновијег рашчишћавања дела северозападног бедема на простору уз Чесму Мехмед-паше Соколовића. Приликом реконструкције објекта из османског периода презентован је и део спољашњег лица римског бедема са два, тј. три реда квадера.² У највећој висини североисточни бедем и део куле римског логора сачувани су у ескарпи у непосредној близини Диздаревог (Деспотовог) бедема из 15. века.³ У подрумском делу Библиотеке града Београда, Римској дворани, презентовани су масивни остаци темеља југоисточне капије логора (*porta decumana*) на којима је сачуван само један ред надземног дела зида од добро обрађеног квадера.

Обимнија археолошка истраживања почела су кад је Археолошки институт у Београду 1976. основао Научноистраживачки пројекат за Београдску тврђаву.⁴ Истраживања су била усмерена на Горњи град и средњовековни период, али један од задатака био је да се дефинишу правци пружања римског бедема и, на површинама где је то било могуће, утврди распоред грађе-

¹ Антички Сингидунум утврђен је за археолошко налазиште решењем Завода за заштиту споменика културе града Београда бр. 176/8 од 30. јуна 1964. Границе археолошког налазишта обухватају границе споменика културе Београдска тврђава. Источну границу чине улице Цара Душана, Џорџа Вашингтона и Краљице Марије (раније 27. марта) до Булеvara краља Александра (раније Булеvara Револуције), а западну Бранкова, Краљице Наталије (раније Народног фронта) и Крунска (раније Пролетерских бригада). Уз Булевар краља Александра налазиште се протеже у уском појасу до границе општина Звездара и Врачар. План на званичној електронској страници Завода за заштиту споменика културе града Београда.

² Н. Мићовић, *Остаци северозападног бедема римског кастирума на територији уз чесму Мехмед-паше Соколовића*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 2018 (<http://beogradskonasledje.rs/publikacije/katalozi/katalozi-2018>).

³ М. Вујичић-Вуловић, *Конзерваторско-реставраторски радови на Београдској тврђави 1961–1968*, Саопштења VIII, Београд 1970, 5; М. Вуловић, *Конзерваторски и реставраторски радови на јужнобеоградским бедема Београдског града*, Наслеђе I, Београд 1997, 85–90; Д. Бојовић, *Резултати археолошких ископавања на убицирању римског војног логора у Сингидунуму*, Старинар XXVI/1975, 74.

⁴ Археолошки институт у Београду <http://www.ai.ac.rs/projekti?K=8&ID=72>; М. Нешковић, *30 година рада Научно-истраживачког пројекта за Београдску тврђаву Археолошког института САНУ*, Гласник Друштва конзерватора Србије 31, Београд 2007, 277–279.

вина у логору. Правац пружања северозападног бедема био је већ уочен до 1948, а део североисточног током конзерваторских радова 1960. године и касније.⁵

Археолошко трагање за дотада непознатим правцима југозападног и југоисточног бедема почео је 1973. године Драгољуб Бојовић. Прво је истраживао у парку код Павиљона Цвијете Зузорић и дефинитивно потврдио правац пружања североисточног бедема, затим је обавио више сондажних истраживања југозападног одсека логора и констатовао остатке грађевина које су користили легионари и на крају је истражио део југоисточне капије (*porta decumana*) у подруму Библиотеке града Београда.⁶ Последње систематско ископавање Д. Бојовић је спровео 1984. на јужном крају Савског шеталишта и том приликом открио део југозападног бедема. О наведеним радовима аутор је објавио краће извештаје или текстове с прегледом радова и резултата,⁷ али никада није објавио синтезу с одговарајућом документацијом те је самим тим изостала потпуна научна валоризација.

За остатке римског логора у Сингидунуму утихнуло је интересовање све до 2009. године, када је рађена реконструкција трамвајских шина у Париској улици. Руководилац тих заштитних ископавања био је др Стефан Поп-Лазич, истраживач Археолошког института. Откривене су грађевине у близини и на правцу пружања југоисточног бедема, али резултати ових радова нису објављени и научно протумачени. Иако су спроведена бројна истраживања и документација се чува у Археолошком институту, нажалост, до данас не располажемо публикованом детаљном валоризацијом истражених остатака из римског периода на простору споменика културе Београдска тврђава откривених од 1943. до 2018. године а на основу које би могло да се сведочи о њиховој аутентичности.

Археолошка истраживања остатака логора у Сингидунуму нису била у фокусу све до пролећа 2019. године, када се указала потреба за заштитним ископавањима на делу Савског шеталишта у парку Велики Калемегдан ради изградње кабинске жичаре Калемегдан–Ушће. Иако је правна процедура за израду пројекта и добијање

дозволе за припремне радове трајала од 2016. године, ове активности спроведене су неприметно.⁸ Такође веома дискретно, нешто раније дешавао се још један процес. Републички завод за заштиту споменика културе, преко Комисије за сарадњу са Унеском, у априлу 2015. поднео је Комитету за светско наслеђе пријаву да се (и) за Београдску тврђаву (*Singidunum*) спроведе поступак израде номинационог досијеа и плана управљања за упис на Листу светске природне и културне баштине,⁹ будући да је ово једно од кључних добара серијске међународне номинације *Frontier of the Roman Empire*. Номинација *Границе Римског царства у Србији* покренута је на основу иницијативе Археолошког института. Од тада стручни тим Републичког завода и Археолошког института бави се израдом номинационог досијеа.

Могло би се закључити да је до раскорака дошло захваљујући непостојању међусобног информисања у обе институције. У Републичком заводу решења о мерама техничке заштите за изградњу кабинске жичаре израдио је архитекта, без знања о стварном стању археолошког садржаја и започетом поступку номинације. Водило се рачуна само о визури и томе да структура парка буде што мање угрожена. У Археолошком институту студиозно су се припремили за заштитна ископавања, иако су на основу претходних резултата могли да претпоставе да ће открити део југозападног бедема који би онда морао бити уклоњен због предстојеће изградње. Очигледно је да су стручњаци у обе институције деловали око културног добра само у домену својих или захтеваних интереса.

У априлу 2019. године одлуком Управног суда у Београду заустављени су припремни грађевински радови који су подразумевали постављање шипова пречника 0,60 m до 12 m дубине и претходна заштитна археолошка истраживања унутар габарита будуће грађевине.¹⁰ За Београдску тврђаву и антички Сингидунум наступило је затишје до доношења пресуде да ли се изградња може наставити или се у потпуности забрањује.¹¹

Посматрајући само археолошки аспект овог специфичног и изузетног културног добра уочава се да је став

⁵ О овоме је писало више аутора; обједињени подаци у: Д. Бојовић, *Резултати археолошких ископавања на убицању римској војној логору у Сингидунуму*, Старица XXVI/1975, 77–79; D. Bojović, *De Camp de la Legion IV Flavia a Singidunum*, Roman Limes of the Middle and Lower Danube, Beograd 1996, 53–68; M. Popović, *Antički Singidunum, dosadašnja otkrića i mogućnost daljih istraživanja*, Singidunum I, Beograd 1997, 1–20.

⁶ Д. Бојовић, *Резултати археолошких ископавања на убицању римској војној логору у Сингидунуму*, Старица XXVI/1975, 77–79; Д. Бојовић, *Београд, Сингидунум – Париска улица, југоисточни бедем кастирума*, Археолошки преглед 20, Београд 1979, 51–56; Љ. Бјелажак, З. Симић, *Резултати заштитних археолошких истраживања на пројектору улице Кнеза Михаила*, Годишњак Музеја града Београда XXXVIII, Београд 1991, 17–34.

⁷ D. Bojović, *De Camp de la Legion IV Flavia a Singidunum*, Roman Limes of the Middle and Lower Danube, Beograd 1996.

⁸ О поступцима Републичког завода види: *Извештај Европског Носиоца о предложеном Пројекту жичаре Калемегдан–Ушће у Београду, Србија* у овом броју Гласника.

⁹ UNESCO World Heritage Centre: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/6060/>.

¹⁰ О грађанској иницијативи и акцијама које су спроведене у циљу заустављања припремних радова види: Катарина Максимов, *Пројекат „Гондола“ – илустрација аномалија у систему заштитне културног наслеђа* у овом броју Гласника.

¹¹ До краја 2019. пресуда није донета.

стручњака у две институције довео у опасност номинациони процес, с обзиром на то да је овде реч о археолошком налазишту унутар споменика културе и да се ова два елемента не могу раздвајати. По заустављању припремних радова у оквиру којих је било планирано и археолошко истраживање активности Археолошког института су настављене али у нешто измењеном облику. Урађен је нови програм који је подразумевао сондажна истраживања на претпостављеној траси југоисточног бедема каструма, у близини места где је планирана изградња станице жичаре.¹² Оправдање да се додатна истраживања спроведу налазило се у потреби да се испита хронологија и траса југозападног бедема и могућност постојања старијег бедема, који се пружа другачијом трасом. На основу наведеног може се претпоставити да је Археолошки институт желео да обави ревизију резултата добијених ископавањима 1984. године. Овде је важно напоменути да је инвеститор изградње кабинске жичаре, Скијалишта Србије, обавио геолошко сондирање на Савском шеталишту и да је у једној контролној бушотини на правцу пружања бедема према северу евидентиран грађевински или слој шута на дубини 5–8,70 m, што одговара нивоу очекиваних остатака из античког периода.¹³ Дакле, са доста сигурности може се закључити да би и предложена ревизиона ископавања у 2019. години потврдила резултат добијен 1984. године, који се случајно или намерно занемарује и који је, због чињенице да није публикован, обавијен недоумицама и недореченостима.

На овом месту не стоји упитаност да ли су потребна археолошка истраживања, већ зашто директор Археолошког института са сарадницима инсистира на овим ископавањима кад је локација вишеструко ризична и проблематична. Шта год да се открије а Скијалишта Србије и Град Београд на том месту започну изградњу, сви археолошки остаци биће уклоњени. Идеја о презентацији, која је наведена и у решењу Републичког завода, на нивоу је недуховите шале; вероватно се мислило на информативну таблу поред које ће посетиоци пролазити кад се спуштају да уђу у кабину жичаре. Уколико се ископава у близини, на потесу где није предвиђена изградња, поставља се питање да ли ће откривени остаци, у овом тренутку мислим на југозападни бедем римског логора, поколебати инвеститора и Град Београд и

навести их да одустану од изградње. Да ли је овај мали улог карта којом се штити културно добро од изградње и сигурне девастације? Чак и да јесте тако, отвара се проблем како даље поступати с откривеним бедемом или другим објектима.

Грађани Београда и Србије често незадовољни коментаришу како археолози нешто занимљиво открију а онда неко одлучи да се то затрпа. Атрактивност налаза засени реалну ситуацију везану за радње и поступке потребне да би остаци били квалитетно припремљени за публику. У кратком прегледу историје логора у Сингидунуму већ сам навела да је значајно страдао и да је откривен углавном у темељној зони те би требало водити рачуна о дубини откривеног налаза, затим о елементима за анастилозу, на који начин интерпретирати откриће. Конзервација и презентација без промишљања и дубље анализе често буде стручно и јавно критикована. Такође, откриће не може да надјача историјски контекст простора; у овом случају реч је о градском парку који је настао одмах после ослобођења, тј. предаје кључева Београда у 19. веку. Одлука да постане археолошки парк захтевала би сасвим нови концепт. Осуда грађана да се све атрактивно затрпава није праведна. Зато би и одлука да се започну археолошка ископавања на простору високог ризика морала да буде донета тек после детаљне анализе свих чинилаца и околности.

У овом тренутку, док траје пат-позиција, размотримо могућности заштите археолошког налазишта Сингидунум у границама споменика културе Београдска тврђава. Република Србија ратификовала је Европску конвенцију о заштити археолошког наслеђа (Валета, 1992). Тиме смо се обавезали да примењујемо интегралну заштиту археолошког наслеђа у смислу да спроводимо политике планирања које су осмишљене тако да обезбеде стварање уравнотежене стратегије заштите, конзервације и унапређивања простора од интереса за археологију. То подразумева дугорочну стратегију археолошких истраживања с рационалним приступом у потреби за новим ископавањима, посебно на културним добрима од изузетног значаја за Републику Србију. Све заинтересоване институције науке и заштите требало би да израде детаљан вишегодишњи програм у којем би археолошки радови на културном добру били синхронизовани са конзерваторским и рестаураторским.

¹² Иако је на почетку грађанске иницијативе у апелу против изградње жичаре један од потписника био и др Миомир Кораћ, директор Археолошког института, убрзо у новим апелима више није било његовог потписа подршке а његово деловање усмерено је на обезбеђивање услова за извођење археолошких истраживања у близини места где је планирана изградња објекта жичаре. Др Миомир Кораћ је са директорком Републичког завода за заштиту споменика културе Мирјаном Андрић и сарадницима одржао два састанка у Председништву Републике Србије (мај 2019) ради договора о томе да се археолошка истраживања изведу на површини где није предвиђена изградња. Ове састанке подржали су представници Министарства културе и информисања, Градске управе града Београда и инвеститора радова, Скијалишта Србије. У сличном саставу ова два директора са сарадницима имали су састанак у Паризу са Мехтилд Руслер, директорком Унесковог Комитета за светско наслеђе, како би је уверили у то да актуелна дешавања неће утицати на аутентичност и интегритет културног добра на Прелиминарној листи. Иако састанци нису били тајни, ни са једног од њих нема записника ни званичног саопштења, али постоји заједничка фотографија из Париза која је подељена на друштвеној мрежи са коментаром (Facebook страница Европа ностра Србија, 21. мај 2019). До краја 2019. нису изведена археолошка истраживања ни на месту планираном за кабину жичаре ни на другим површинама Савског шеталишта.

¹³ Документација и извештаји у архиви Републичког завода за заштиту споменика културе (април 2019).

Изузетно је важно и неопходно да сарадници Археолошког института, где се и налази целокупна документација, публикују резултате досадашњих истраживања и да научној и широј јавности презентују научни став и хипотезе и тиме омогуће јавну полемику. Додатна ископавања која нису заштитног карактера и без усвојеног плана и програма могу да угрозе сачувану стратиграфију и аутентичност која је доказана ранијим ископавањима, квалитетно документована, посебно ако је научно валоризована у признатим публикацијама.

Унесков Комитет за светско наслеђе у својим препорукама саветује да се обим археолошких ископавања ограничи, управо у циљу очувања овог необновљивог ресурса за будуће генерације. Држава, подносилац номинационог досијеа, мора да гарантује да су добра заштићена одговарајућим планским и урбанистичким решењима и да њихов интегритет неће бити нарушен изградњом унутар уже или шире зоне заштите. Изјава о добру које се номинује мора да одговара стању на терену, а промене смеју да наступе уколико се оправданост докаже посебном студијом (*HIA: Heritage Impact Assessment*).

Потреба Градске управе Београда да унапреди туристичку понуду изградњом кабинске жичаре унутар споменика културе и археолошког налазишта искушала је снагу, спремност и способност институција које се баве културним наслеђем. Јавност се уверила у немоћ институција, које су показале неспремност да заштите културно наслеђе. Већу снагу и спремност показали су независни стручњаци и они окупљени у невладиним удружењима. До закључења овог броја Гласника ДКС директорка Републичког завода за заштиту споменика културе није повукла ниједно спорно решење којим се омогућава изградња кабинске жичаре у границама споменика културе од изузетног значаја и археолошког налазишта које се налази на Прелиминарној листи светске баштине. Захтев су упутили Управни одбор и Стручни савет Републичког завода, група стручњака у Републичком заводу, САНУ, експерти Европе ностре из Србије, Луксембурга, Белгије, Француске, Италије, Грчке, невадина удружења, знаменити појединци и шеснаест хиљада незадовољних грађана.

Чекамо две хиљаде двадесету.

Сл. 1 Потес где је планирана изградња кабинске жичаре на Савском шеталишту у парку Велики Калемегдан у оквиру споменика културе Београдска тврђава. Снимила Маја Ђорђевић 18. априла 2019, на дан кад је био предвиђен почетак припремних радова.

ПРОЈЕКАТ „ГОНДОЛА“ – ИЛУСТРАЦИЈА АНОМАЛИЈА У СИСТЕМУ ЗАШТИТЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Данашњи Београд не може се замислити без силуете Београдске тврђаве. Његов настанак најуже је везан за ово утврђење и заправо се може сматрати урбанистичким и архитектонским наследником врло слојевитог културног простора. Београдску тврђаву, у свој њеној лепоти и значају, чине материјални докази историјског развоја од првих утврђења, преко античког Сингидунума, византијског кастела, српског утврђеног града и седишта Отоманског царства па све до XVIII века, када настају бастioane фортификационе структуре.¹ Богатство свих остатака и историјски значај препознат је већ на самом почетку формирања правне заштите на овим просторима, те је Београдска тврђава 1947. године проглашена за споменик културе. Од тада се перманентно врше археолошка и друга истраживања, радови на конзервацији и реконструкцији, и упоредо промишља о начину коришћења целокупног простора. Две деценије након утврђивања за културно добро, 1969. године, усваја се и први детаљни урбанистички план у оквиру којег се заштита Београдске тврђаве проширена кроз урбанистички контекст препознаје као целина, развијајући два могућа сценарија – с музејском наменом и/или као градски парк.² Валоризована као једна од највреднијих, завредила је и утврђивање за културно добро од националног – изузетног значаја за Републику Србију 1979. године.³

Данашњи Београд не може се замислити ни без визура модерног Новог Београда с друге стране река Саве и Дунава, препознат од стране градске службе заштите и евидентиран као целина „Приобална зона Новог Београда“ која ужива претходну заштиту. Овом целином доминирају парк Ушће, Палата Србија и Музеј савремене уметности заједно са силуетама високих зграда – кула у даљини, подигнутих у другој половини XX века.

Иако настајали у различитим епохама, заједнички именитељи комплекса Београдске тврђаве и Приобал-

не зоне Новог Београда јесу визуре које град Београд, поред неупитне припадности европској култури, данас чине јединственим. Ове две целине у исти контекст ставља и јавно представљена идеја локалне самоуправе града Београда о изградњи кабинске жичаре – гондоле која би их физички повезивала.

Средином марта 2019. године на адресу Друштва конзерватора Србије стигло је писмо с позивом да се ДКС као струковно удружење прикључи апелу чији је циљ спречавање планиране изградње гондоле/жичаре између Београдске тврђаве и Ушћа, представљене као саобраћајно-туристичка иновација града.⁴ Проблематични пројекат је, показаће се, извесна претња свим претходно наведеним вредностима Београда – многобројним историјским слојевима и силуетама које чине његов идентитет. Позив је упутила организација Европа ностра Србија, која је саставила текст апела заједно са Српским археолошким друштвом и Одељењем за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

О реализацији спорног пројекта општа и стручна јавност сазнала је првенствено из медија, а иницијално алармирана сечом више десетина стабала у парковима Ушће и Калемегдан у склопу активности припреме градилишта. Противљење шире заједнице изградњи објекта, односно станице кабинске жичаре на Београдској тврђави, непокретном културном добру од изузетног значаја, поставило је пред Друштво конзерватора Србије озбиљно питање улоге конзерваторске струке, на које је овај пут морало да се одговори. Готово једногласном одлуком Председништва⁵ Друштво се истог дана по позиву прикључило акцији и постало равноправни потписник текста апела и онлајн-петиције.⁶

Могућност да дође до реализације пројекта изградње гондоле која ће трајно нарушити основне вредности Београдске тврђаве, њену слојевитост, визуре, карактер

¹ М. Неšković, *Valorization and rehabilitation of historic structures on the Belgrade fortress for purposes of modern ways of protection and revitalization*, in: M. Kouli & F. Zezza (Eds.), 8th International Symposium on the Conservation of Monuments in the Mediterranean Basin: Monument Damage Hazards & Rehabilitation Technologies, Athens: Technical Chamber of Greece 2013, 355–371.

² М. Нешковић, *Заштитна и ревитализација Београдске тврђаве*, Гласник ДКС 32, Београд 2008, 172–178.

³ „Службени гласник Републике Србије“ бр. 14/79.

⁴ Пројекат је представљен кроз План детаљне регулације, између осталог, као инвестиција која има за циљ да уреди простор и „унапреди квалитет и понуду постојећег система јавног градског превоза, растерети постојећу саобраћајну мрежу, унапреди безбедност и комфор кретања за пешаке и бициклисте, смањи загађење које потиче од конвенционалних облика превоза итд.“ („Сл. лист града Београда“ бр. 65/2018).

⁵ Од 11 чланова који чине председништво ДКС, 10 се изјаснило „за“ а један је био уздржан.

⁶ https://www.peticije.online/peticija_protiv_gradnje_gondole_na_beogradskoj_tvrdjavi#sign. Петиција је објављена 19. марта 2019. године и за само пет дана потписало ју је преко 12.000 грађана, да би у наредном периоду број потписа премашио 16.000.

коришћења парковског простора заправо је последица анулирања рада на заштити културног наслеђа од тренутка доношења Закона о планирању и изградњи 2014. године. Иако су тада све службе задужене за очување непокретног културног наслеђа, као и ДКС, указивале на проблематичне чланове овог закона, није постојала довољна снага и спремност да се с овим проблемом изађе у јавност. Пропуштена је и шанса да надлежна министарства, на челу са Министарством културе и информисања, у процесу доношења закона пренесу ставове стручњака из области заштите и њихову забринутост због примене таквог закона у пракси.

„Гондола“ на Београдској тврђави само је један од многих случајева када је служба заштите искоришћена као административни апарат за спровођење исхитрених идеја на највећу штету непокретног културног наслеђа, које је Уставом загарантовано право свих грађана Србије. Очувани археолошки, архитектонски, историјски, културолошки слојеви Београдске тврђаве деценијама су предмет проучавања, промишљања и учења многобројних стручњака из свих области заштите. Стога није за чуђење да је, тек неколико дана након објављивања почетног апела са петицијом, започела врло интензивна борба против нарушавања наведених слојева, као и да је кулминирала удруживањем досада невиђеног броја појединаца, научних институција и друштвених организација ради остваривања идентичног циља.

Координирани представницама Европа ностре Србија др Вишњом Кисић и Европа ностре Хаг–Брисел др Ирином Суботић, стручњаци, удружења и научнообразовне институције сагледавали су све проблематичне стране пројекта који и данас прети да неповратно наруши један од симбола националног идентитета а који је и сам симбол сумираних проблема у ресору заштите културног наслеђа. Електронском преписком је са различитих стручних аспеката указивано на кључне проблематичне тачке. У тим активностима учествовали су Друштво конзерватора Србије, Српско археолошко друштво, Национални комитети Икомоса и Икома Србија, Унеско Катедра за културну политику и менаџмент Универзитета уметности у Београду, Одељења за археологију и историју уметности, и Центар за теоријску археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, Институт за студије Подунавља, Институт за урбане политике, Докомомо Србија, Асоцијација Независна културна

сцена Србије, Академија архитектуре Србије, Балканска музејска мрежа и Мрежа за наслеђе Југоисточне Европе. Из ове преписке, која је трајала интензивно неколико дана, проистекла су писма којима се тражи хитно обустављање даљих процедура, преиспитивање сагласности и дозвола издатих за пројекат изградње гондоле на културном добру од изузетног значаја, као и одговорности надлежних институција, а упућена су министру културе Владану Вукосављевићу, министарки грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре Зорани Михајловић, председнику Комисије за сарадњу са Унеском проф. др Горану Милашиновићу и директорки Републичког завода за заштиту споменика културе Београд Мирјани Андрић. Одређени број потписника писама организовао је и конференцију за медије у Београду 27. марта 2019. године у Медија центру, на којој је присуствовао забрињавајуће мали број представника штампаних медија, телевизија и радија, али је одјек на интернет порталима и друштвеним мрежама био веома снажан.

Након упућивања писама уследио је и већи број састанака са надлежнима, али и сусрета представника покретача акције са организацијама које су се у међувремену придруживале. Снага воље да се заинтересованим странама аргументовано образложе све могуће неповратне штетне последице резултирала је, између осталог, тиме да се на Уставном суду у марту 2019. године нађе Иницијатива⁷ за испитивање уставности и законитости Плана детаљне регулације за жичару Калемегдан–Ушће.⁸ Аргументација је заснована на чињеници да је План донет упркос неслагасју с плановима вишег реда: Генералним урбанистичким планом Града Београда⁹ и Планом генералне регулације грађевинског подручја седишта јединица локалне самоуправе, Град Београд, Целине I–XIX.¹⁰ Из заједничког рада је, у априлу, Регулаторни институт за обновљиву енергију и животну средину Управном суду поднео кривичну пријаву, на основу које је до даљњег обустављена издата грађевинска дозвола за припремне радове за изградњу станице „Калемегдан“.¹¹ У мају је своју шесточлану делегацију послала и паневропска организација Европа ностра, која је у неколико дана обавила низ детаљних састанака прикупивши потребне информације којима су аргументовани домети проблема свим доносиоцима одлука.¹² Јавна расправа о Студији о процени утицаја на животну средину Пројекта кабинске жичаре (гондоле) Калемегдан–Ушће била је повод да

⁷ Иницијативу је поднело Удружење „Право на град“ 21. марта 2019.

⁸ „Службени лист града Београда“ бр. 65/2018.

⁹ „Службени лист града Београда“ бр. 11/2016.

¹⁰ „Службени лист града Београда“ бр. 20/2016.

¹¹ Управни суд је закључио да је захтев РЕРИ за одлагање извршења решења основан те да би извођење радова на Калемегдану могло да има ненадокнадиве последице по културно добро Београдска тврђава и животну средину. Према закључку Управног суда, извршењем решења о грађевинској дозволи била би нанета штета ширим интересима јавности која би се тешко могла надокнадити.

¹² <https://www.europanostra.org/european-experts-release-highly-critical-report-about-controversial-cable-car-project-on-the-belgrade-fortress-serbia/>. У овом броју Гласника ДКС објављујемо превод Извештаја Европа ностре о предложеном пројекту жичаре Калемегдан–Ушће у Београду.

се током летњих месеци удружења поново активирају и заједно припреме стратегију излагања примедба како би показали и доказали да су израђивачи Студије занемарили утицај изградње на споменик културе и парковски амбијент Калемегдана.¹³

Од почетка активности у акцији спречавања пројекта „гондола“ прст је најчешће упиран у службу заштите непокретног културног наслеђа, која је системски лошом кадровском политиком, законским (не)регулативама, забраном запошљавања и слабом интересекторском сарадњом с образовним системом већ дужи низ година ослабљена, изнурена и деморалисана. Непобитна је чињеница да је „гондола“ само једна од многих ситуација у којима, под константним притиском, покушавајући да компромисним решењима спречи или ублажи неспорно катастрофалне последице по културно наслеђе, служба заштите заправо извесно капитулира. Чињеница је и да је „гондола“ најзвучнији потенцијални компромис

досад, будући да Београдска тврђава са парком Калемегдан представља симбол главног града и као таква је препознатљив идентитет Србије на европском, ако не и светском нивоу.

Од успостављања система заштите културног наслеђа у Србији до садашњег тренутка није запамљено да тако искрено, срчано и аргументовано удружена стручна јавност изађе и јасно затражи поштовање основних и загарантованих права на очување животне и културне средине. Врло је једноставно разумети зашто је „гондола“ произвела врло бурну реакцију струке презасићене константним игнорисањем и оглушавањем надлежних структура о стручна мишљења, ставове и аргументе. Овог пута струка је јавно изрекла став да је уништавање симбола милионског града, престонице државе Србије, изградњом превозног средства преко реке ван граница прихватљивог и да није спремна да у овој борби посустане.

Сл. 1. Делегација Европа ностре са стручњацима из Србије поред посеченог дрвета на Калемегдану, 6. мај 2019, слева надесно: Лоран Леви Штрос, Ирина Суботић, Лука Кнежевић Стрика, Јелена Мијић, Катарина Максимов, Вишња Кисић, Ксенија Радовиновић, Горан Томка, Паоло Вити, Снешка Квадвлих Михаиловић, Ги Клос и Фани Малуху-Туфано (извор: Европа ностра, 2019)

¹³ Према чл. 19, став 2 Закона о процени утицаја на животну средину („Сл. гласник РС“ бр. 135/2004 и 36/2009) одабрани израђивач Студије о процени ризика био је у обавези да оформи мултидисциплинарни тим стручњака који су квалификовани да процене утицај из области која је предмет Студије. Како је пројекат предвиђен да се реализује на простору који је заштићен према Закону о културним добрима а у тиму за процену утицаја није било конзерватора, јасно је да израђивач није доказао потребне параметре за даљу реализацију те да је стога предложена студија ништавна.

ПРОГРАМ „СЕДАМ НАЈУГРОЖЕНИЈИХ“ У КОНТЕКСТУ БОРБЕ ЗА ОЧУВАЊЕ БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

Као део борбе за очување Београдске тврђаве с античким Сингидунумом, Парком Калемегдан и Ушћем, а против градње кабинске жичаре (гондоле) Калемегдан–Ушће, Европа ностра Србија номинувала је Београдску тврђаву са Ушћем за програм „Седам најугроженијих“ споменика Европе 2020. године. У тексту који следи биће представљен овај програм, релевантни примери, као и могућности које програм нуди у борби за очување угроженог културног наслеђа широм Србије.

Програм „Седам најугроженијих“ као паневројска иницијатива у борби за очување наслеђа

Програм „Седам најугроженијих“ покренула је у јануару 2013. године Европа ностра, највећа паневројска организација посвећена културном наслеђу, у сарадњи са Институтом Европске инвестиционе банке као суоснивачем и Саветом Европске развојне банке као придруженим партнером.¹ Иако је Европа ностра од свог оснивања 1953. посвећена очувању угроженог наслеђа широм Европе, програм „Седам најугроженијих“ омогућио је системски и видљивији оквир за деловање у деценији у којој је све мање улагања јавних средстава у обнову културног наслеђа а све већи притисак инвестиција и капитала на историјске пределе и непокретна културна добра. У том контексту програм „Седам најугроженијих“ нуди транснационалну подршку и солидарност у усамљеним локалним борбама за очување наслеђа.

Кроз програм „Седам најугроженијих“ утврђује се листа најугроженијих споменика културе широм Европе и покреће јавност на локалном, националном и европском нивоу с циљем њиховог очувања. Сваке друге, а од 2020. и сваке године отворен је позив за номиновање угрожених споменика културе. Номиновање могу извршити организације чланице Европа ностре, партнерске организације, државна представништва Европа ностре или јавне, цивилне и приватне организације активне на пољу очувања наслеђа у државама у којима Европа ностра нема своја представништва.

У Србији номиновање врши Европа ностра Србија, која има могућност да номинује максимално два локалитета која сматра најугроженијим, која имају европски значај и у вези с којима постоји критична маса и воља

стручне јавности или локалних заједница да се посвете ревитализацији номинуваних споменика културе.

Све пристигле номинације разматра Саветодавни одбор, састављен од стручњака из области наслеђа из целе Европе и представника Европске инвестиционе банке. Они одлучују о ужем избору од четрнаест и дају препоруку за одабир седам споменика Управном одбору Европа ностре, који одлучује о финалном избору седам споменика културе. Споменици се бирају на основу три критеријума: везе споменика са широм европском културом, нивоа угрожености споменика и спремности локалних управа, локалних заједница и стручне јавности за потенцијалну ревитализацију споменика.

Споменицима културе који су номинувани као једни од седам најугроженијих обезбеђује се публицитет на европском нивоу, док Европа ностра са локалним партнерима организује стручне посете посвећене рестаурацији, конзервацији и ревитализацији споменика. Међународни стручњаци који учествују у посети своју експертизу и знања нуде волонтерски; након сваке посете сумирају запажања и у извештају дају конкретне предлоге – могућих начина финансирања активности на обнови сваког од споменика али и за управљање и едукацију.

Самим тим програм „Седам најугроженијих“ није механизам за финансирање конзервације и рестаурације културних добара, већ служи као стручна подршка и подстицај за мобилизацију локалних заједница, јавних установа, стручњака и самоуправа у очувању европског наслеђа. Важно је да програм није краткорочан, што значи да је споменик на листи све док се његов статус не реши, то јест док опасност која му прети не буде отклањена.

Примери успешних борби – од небриге до инвестиција које угрожавају наслеђе

Добра која су се досада била наша на листи програма „Седам најугроженијих“ добила су значајну међународну пажњу и видљивост, и њихова судбина је преобликована уласком на ову листу. У највећем броју случајева ради се о запостављеним споменицима којима недостају улагања, одржавање и пажња, и која кроз програм добијају значајну међународну стручну подршку, контакте, али неретко и средства за обнову, истраживања и едукацију.

¹ Више информација о програму, оснивачима програма и претходним номинуваним споменицима може се наћи на званичној веб-страници програма: <http://7mostendangered.eu/>

Сл. 1 Седам најугроженијих споменика културе 2014 (архива Европа ностре)

У Србији је већ током првог циклуса програма номиновано археолошко налазиште Винча, које је изабрано међу четрнаест најугроженијих споменика културе у 2013. години али због недостатка ангажмана и сарадње од стране надлежних установа и локалне заједнице није одабрано међу седам финалних локалитета. Током 2014. године номинована је и изабрана Суботичка синагога, а посета европске делегације стручњака и пројекат „Наслеђе под лупом“², коју је реализовала Европа ностра Србија у сарадњи са локалним и националним установама и међународним партнерима, значајно су утицали на институционалну сарадњу приликом процеса рестаурације, на едукацију стручњака и младих стручњака из региона, као и на кључне изборе и одлуке у вези с приоритетима и приступом рестаурацији. Сличан пример занемареног споменика којем је потребна рестаурација и адекватна намена је Меморијални центар Бошко Буха на Јабучи, који је ове године номинован за програм од стране Европа ностре Србија у сарадњи са другим организацијама.

Номинација Београдске тврђаве за „Седам најугроженијих“ представља пример у којем кључна претња споменику нису небрига и недостатак средстава за очу-

вање, већ „развојне“ идеје и пројекти некомпатибилни с културним добром. У случају Београдске тврђаве, иако јој редовно и системско одржавање такође недостаје, пројекат градње гондоле подржан од стране градских и националних власти неповратно и ненадокнадиво би угрозио ово културно добро. У таквим случајевима фокус је на заустављању инвестиционог пројекта и изради дугорочног плана заштите и управљања који онемогућава сличне пројекте у будућности. Управо у овим случајевима међународна видљивост и притисак могу да допринесу потребном утицају на доносиоце одлука, отварању дијалога са властима, промишљању алтернатива и налажењу решења за адекватно очување споменика.

Досада је у програму „Седам најугроженијих“ било неколико таквих случајева и у многима од њих кампања која је покренута уласком у програм имала је пресудни значај за очување наслеђа и напуштање инвестиционих пројеката. Последња оригинална функционална сценографска опрема из прве половине деветнаестог века очувана у градском позоришту Бурла у Антверпену задржана је *in situ* захваљујући овом програму. Исти је случај и с последњим челичним покретним мостом с хидрауличним системом из 19. века у Нормандији, који

² Више информација о пројекту Наслеђе под лупом, може се наћи на веб страници Европа Ностре Србија: <http://europanostraserbia.org/naslede-pod-lupom/>

Сл. 2 Седам најугроженијих споменика културе 2016 (архива Европа ностре)

управо захваљујући активности програма „Седам најугроженијих“ није замењен планираним новим мостом. Током 2018. на листу је стављено Историјско језгро града Беча, због планирања изградње неадекватних хотелских солитера у заштићеној зони, и кампања за очување историјског градског предела још увек је у току.

Нама је вероватно најзанимљивији случај културног предела Рошија Монтана у Румунији, где су румунске власти дале канадској корпорацији право на експлоатацију историјског рудника који је заштићен као споменик културе и који са планинама и малим насељима чини изванредну историјску целину. Локална заједница и стручна јавност годинама су се бориле против овог уговора, а захваљујући међународној кампањи у оквиру програма „Седам најугроженијих“ овај уговор је на крају раскинут и направљен нови развојни план за ову регију, који обухвата одрживи културни туризам као мотор развоја и номинацију на Унескову листу светске баштине.

Импликације за очување Београдске тврђаве

Београдска тврђава ушла је крајем новембра на ужу

листу четрнаест најугроженијих споменика културе, а очекујемо да њен изузетни значај, ангажовање локалних стручњака и грађана, као и велики ризик којем је изложена буду одлучујући фактори за улазак међу „Седам најугроженијих“. Ангажовање Европа ностре Србија заједно са свим другим репрезентативним струковним удружењима, представништвима међународних организација и образовним установама посвећеним наслеђу добило је изузетну и правовремену подршку Секретаријата Европа ностре и међународних стручњака, који су активни од почетка иницијативе против градње кабинске жичаре (гондоле). Састанци са Центром за светску баштину, посета делегације стручњака Европа ностре у мају, састанци са свим кључним представницима власти и установа, као и детаљан Извештај о угрожености Београдске тврђаве³ одиграли су се у најбржем могућем року и показали солидарност и посвећеност подршци оправданих гласова струке и бројних грађана. Механизми подршке овим нису исцрпљени, а програм „Седам најугроженијих“ значиће додатну подршку и мобилизацију на европском нивоу у наредном периоду, у случају да се духови деструкције поново пробуде.

³ Europa Nostra Report on the Proposed Kalemegdan-Ušće Cable-Car Project in Belgrade – Serbia, July 2019, Brussels - The Hague – Belgrade.: <https://www.europanostra.org/wp-content/uploads/2019/07/201907-Europa-Nostra-Report-Belgrade-Fortress-Kalemegdan.pdf>

ИЗВЕШТАЈ ЕВРОПА НОСТРЕ О ПРЕДЛОЖЕНОМ ПРОЈЕКТУ ЖИЧАРЕ КАЛЕМЕГДАН–УШЋЕ У БЕОГРАДУ – СРБИЈА

УВОД

Извештај је припремила *Европа ностра* као резултат опсежне посете Београду од 4. до 10. маја 2019. године.¹ Експертска мисија имала је циљ да се састане с представницима министарства Републике Србије, разним стручним институцијама и невладиним организацијама и разговара о предложеној изградњи жичаре на Београдској тврђави.

Београдска тврђава је споменик културе заштићен највишим режимом заштите према законима Републике Србије као културно добро од изузетног значаја. Истовремено је значајан део европске историје, с обзиром на то да сведочи о слојевитости и фазама изградње у античком, византијском, угарском, бугарском, српском, османском и хабзбуршком периоду. Културни предео који окружује Тврђаву такође је јединствен и у великој мери очуван. Београдска тврђава налази се и на Унесковој прелиминарној листи светске баштине као део међународне номинације „Граница Римског царства“.

У марту 2019. године, након што је у парковима Калемегдан и Ушће посечено више од сто стабала с

намером да започну археолошка истраживања и грађевински радови на обе локације, *Европа ностра Србија* је, заједно с другим струковним удружењима и институцијама из Србије, алармирала *Европа ностру* у вези с могућим разорним последицама пројекта. Одбор *Европа ностре* одмах је изразио забринутост због претње културном наслеђу изградњом жичаре и одлучио да пошаље високу делегацију, која је у Београду боравила од 4. до 10. маја 2019. године (Сл. 1).

Европа ностра делегацију чинили су: др Ги Клос из Луксембурга, економиста, извршни потпредседник *Европа ностре* (вршилац дужности шефа делегације), др Лоран Леви Штрос из Француске, социолог и политиколог, члан Управног одбора *Европа ностре*, проф. др Фани Малуху Туфано из Грчке, археолог-конзерватор, чланица Савета *Европа ностре*, проф. др Паоло Вити из Италије, архитекта-конзерватор и историчар, члан Управног одбора *Европа ностре*, проф. др Ишик Ајдемир из Турске, архитекта-конзерватор, члан Научног савета *Европа ностре*, Снешка Квадвлих Михаиловић из Србије/Холандије, стручњак за међународно и европско право и политику, генерална секретарка *Евро-*

Сл. 1 Делегација *Европа ностре* са стручњацима из Србије у Београду (6. мај 2019); слева надесно: Ги Клос, Катарина Максимов, Јелена Мијић, Горан Томка, Лука Кнежевић Стрика, Вишња Кисић, Фани Малуху Туфано, Снешка Квадвлих Михаиловић, Лоран Леви Штрос, Ксенија Радовановић, Ирина Суботић и Паоло Вити (извор: *Европа ностра*, 2019)

¹ Извештај који је израђен у Бриселу, Хагу и Београду на основу резултата посете Високе делегације Београду 4–10. маја 2019. години усвојио је Управни одбор и Савет *Европа ностре* на састанцима 18. и 19. јуна 2019. у Атини.

иа носџре. На посебан позив *Евроџа носџре* делегацији су се у посети Београду 6–7. маја 2019. године придружили Лука Жајер из Италије, председник Европског економског и социјалног комитета, и Магда Хербовска из Пољске, шеф кабинета. Делегацији су стручном подршком и саветима помогли предавачи на Унеско катедри за културну политику и менаџмент на Универзитету уметности у Београду: проф. емер. др Ирина Суботић, историчар уметности, потпредседница *Евроџа носџре* и председница *Евроџа носџра Србије*, доц. др Вишња Кисић, историчар уметности, експерт за управљање баштином и културну политику, генерална секретарка *Евроџа носџре за Србију*, и доц. др Горан Томка с Факултета за спорт и туризам у Новом Саду, експерт за културни туризам и културну политику.

Током боравка у Београду делегација *Евроџа носџре* одржала је састанке с представницима невладиних организација, стручних тела, релевантних јавних институција и министарстава, а састала се и с премијерком Србије.² Делегација *Евроџа носџре* је код свих саговорника препознала и уважила спремност и отвореност за разговор о различитим аспектима овог контроверзног пројекта.

Делегација *Евроџа носџре* оценила је да је пројекат жичаре споран будући да није усклађен са законима, као и да може негативно утицати на аутентичност, интегритет, визуру и различите историјске слојеве Београдске тврђаве. Истовремено, делегација је закључила да ће се реализацијом пројекта нерационално утрошити буџетска средства за инвестицију чија урбанистичка и друштвена корист није утемељена и образложена. Уважавајући све наведене разлоге, *Евроџа носџра Србија* номинувала је Београдску тврђаву за Програм „Седам најугроженијих“, који спроводи у партнерству са Институтом Европске инвестиционе банке. Ову номинацију Саветодавно веће *Евроџа носџре* разматраће у новембру 2019. године, а коначни избор донеће Одбор *Евроџа носџре* на пролеће 2020. године.³

Извештај даје кратак опис значаја угроженог културног добра, као и предложеног пројекта изградње жичаре и пратеће протестне кампање, након чега следи десет кључних запажања и закључака делегације *Евроџа носџре*. Такође, у оквиру Извештаја формулисано је седам препорука за очување и унапређење Београдске тврђаве, којима би се омогућило очување изузетне вредности, аутентичности, интегритета и значаја овог споменика културе. Коначно, Извештај садржи низ релевантних прилога (анекса), од којих први чини детаљан програм посете мисије *Евроџа носџре* Београду; други

Сл. 2 Састанак Делегације *Евроџа носџре* с Аном Брнабић, премијером Републике Србије (7. маја 2019); слева наредно: Ишик Ајдемир, Вишња Кисић, Лоран Леви Штрос, Лука Жајер, Ана Брнабић, Ги Клос и Снешка Квадвљих Михаиловић (извор: *Евроџа носџра*, 2019)

Сл. 3 *Евроџа носџра* представља извештај Владану Вукосављевићу, министру културе и информисања и помоћницама Асји Драчи Мунтеан и Александри Фулгоси (извор: *Евроџа носџра*, 2019)

представља преглед важећег правног оквира; трећи даје детаљан хронолошки преглед процеса доношења одлука у вези с пројектом изградње жичаре и излаже о јавној кампањи која се противи овом пројекту. Медији у Србији детаљно су објављивали полемику везану за предложени пројекат жичаре Калемегдан–Ушће, тако да се у четвртном анексу налази избор кључних интервјуа и прилога на ТВ, радију и у штампи.

Овај извештај представљен је 17. јула 2019. године министру културе и информисања Владану Вукосављевићу и Кабинету председнице Владе Србије Ане Брнабић (Сл. 2, 3 и 4).

² Састанак с премијерком Аном Брнабић детаљно је изложен у Анексу I Извештаја *Евроџа носџре*. У овом броју Гласника ДКС преносимо кључне делове Извештаја без анекса. Оригинални извештај доступан је на страници <https://www.europanostra.org/european-experts-release-highly-critical-report-about-controversial-cable-car-project-on-the-belgrade-fortress-serbia/>.

³ *Евроџа носџра* је 14. новембра 2019. објавила информацију да је Београдска тврђава ушла у најужи избор 14 угрожених европских споменика; информација је доступна на страници <https://www.europanostra.org/14-sites-shortlisted-7-most-endangered-2020/>. Више информација о овој кампањи цивилног друштва за очување европске баштине у опасности потражите на www.7mostendangered.eu.

Сл. 4 *Европа носџира* представља извештај у кабинету Ане Брнабић, премијера Републике Србије (17. јула 2019) (извор: *Европа носџира*, 2019)

ЗНАЧАЈ ЛОКАЦИЈЕ⁴

Београдска тврђава једно је од најзначајнијих културних добара и споменик културе Републике Србије, локација која је категорисана „највишим степеном заштите“. Такође, налази се на Унесковој прелиминарној листи светске баштине. То је изванредан пример вишеслојног утврђеног архитектонског комплекса који је континуирано трајао у дугом периоду, од 1. до 18. века. Тврђава и околни пејзаж уклопљени су у јединствену целину. Заједно са околином, Тврђава сведочи о присуству људи на овом простору још од неолита, уз материјалне остатке из периода под Келтима, Римљанима, Византијом, Угарском, Бугарском, Србијом, Османлијама и Хабзбурзима. Зато комплекс Београдске тврђаве у целини данас представља јединствен и незаменљив историјски палимпсест са материјалним остацима који омогућавају разумевање историјског развоја града и региона. Према свеобухватан документ који процењује вредност културног наслеђа и значај Београдске тврђаве (са парком Калемегдан) још увек није доступан, овај извештај указује на неколико аспеката огромног значаја овог наслеђа:

- а) *Историјски значај*. Београдска тврђава је јединствен и незаменљив запис историје града, од антике до данас, без којег би било немогуће проучити и разумети његов историјски развој. За разлику од бројних европских градова који су се развили као трговинске мреже, Београд је настао као тврђава и остао је кроз историју основна војна испостава. Градско насеље налазило се у залеђу војне тврђаве до 15. века.
- б) *Значај околине / окружења*. На Београдској тврђави и парку Калемегдан стиче се најупечатљивији и најснажнији утисак о панорами Београда. Заједно са окру-

жењем ушћа реке Саве у Дунав Тврђава чини живо сведочанство амбијенталних вредности, укључујући визууре, фауну и флору јединствене за град. Поглед с Београдске тврђаве отвара се на реке Саву и Дунав које се стапају под истуреним делом Тврђаве, на равнице Срема и Баната, као и падине Топчидера и Авале. Овај изванредни пејзаж обухвата Велико ратно острво на Дунаву, ненасељену зону, станиште дивљих животиња и природно мрестилиште риба заштићено од 2005. године. Поглед од 360 степени са видиковаца Београдске тврђаве, као и визууре ка Тврђави, законом су заштићени у националним правним оквирима и одговарајућим урбанистичким прописима и плановима.

- в) *Архитектонски значај*. Градитељско наслеђе културног добра чине многе значајне историјске грађевине које су сачувале своје оригиналне архитектонске вредности. Упркос одређеним притисцима у циљу развоја града, простор Тврђаве досада није захваћен инвазивном изградњом, чиме је скоро у целости сачувана његова аутентичност. Архитектонско сведочанство овог наслеђа налази се на Доњем и Горњем граду и, између осталог, укључује: Римски бунар, популарну Опсерваторију у Кули деспота Стефана, Дамад Али-пашино турбе, Чесму Мехмед-паше Соколовића, Складиште барута, Српску православну цркву Свете Петке, Капију Карла VI, ремек-дело Балтазара Нојмана, и Кулу Небојша („неосвојиву, неустрашиву кулу“). Зидови и бастиони бележе различите фазе изградње.
- г) *Археолошки значај*. Ископавања су пружила доказе о археолошким остацима на различитим подручјима Тврђаве и парка Калемегдан који сведоче о богатим археолошким доказима, углавном на већој дубини и видљивим само на неколико места. Ово археолошко наслеђе подразумева и остатке из каснијих времена, која су тренутно у рушевном стању.
- д) *Урбани значај*. Локација Тврђаве снажно сведочи о урбанистичком развоју града Београда и његовим ранијим фазама. Истовремено, она представља основну компоненту историјског урбаног распореда града, задржавајући карактер градског парка уз најистакнутију жижну тачку историјског урбаног пејзажа на ушћу Саве у Дунав.
- е) *Културни и уметнички значај*. Београдска тврђава је простор где се налазе бројне установе културе и уметности, попут Уметничког павиљона Цвијета Зузорић, Природњачког музеја, Војног музеја и Завода за заштиту споменика културе града Београда. Такође, бројне бисте и скулптуре у парку Калемегдан славе угледне интелектуалце и уметнике. Међу најзначајнијим визуелним симболима су и ста-

⁴ Ово поглавље је трећи сегмент Поглавља 2. ОПИС, који садржи још 2.1. Локација и 2.2. Историјске фазе. Будући да се у тим деловима Извештаја излажу општи подаци, одлучили смо да их изоставимо, те настављамо са 2.3. Значај локације. Оригинални извештај доступан је на страници <https://www.europanostra.org/european-experts-release-highly-critical-report-about-controversial-cable-car-project-on-the-belgrade-fortress-serbia/>.

туа Победник, као и недавно обновљени Споменик захвалности Француској, радови познатог југословенског вајара Ивана Мештровића подигнути после Првог светског рата.

- е) *Друштвени / религијски значај*. Београдска тврђава је најзначајније место за дружење Београђана, посебно популарно у летњем периоду због богате вегетације која нуди заштиту од врућине. Овде се одигравају мањи фестивали, рекреативне, спортске и друге активности. Православна црква Свете Петке, са чудесним извором воде, место је окупљања у време духовних светковина.
- ж) *Туристички значај*. Ова локација је најзначајније туристичко место у граду Београду. Упркос томе, не постоји довољно развијена интерпретативна инфраструктура која би омогућила посетиоцима да буду у потпуности обавештени о значају локације. Кула Небојша и Музеј смештен у Кули имају снажан потенцијал да привуку посетиоце. Зоолошки врт, на западном делу Тврђаве, атракција је за локално становништво. Туристички потенцијал садрже и објекти који се налазе уз реку Саву, са обе стране, а који су повезани са Тврђавом.
- з) *Европски значај*. Београдска тврђава је јединствен пример европског утврђења са добро очуваним културним пејзажом. Тврђава је била гранично подручје између најважнијих царстава и краљевстава која су делила западни и источни део Европе током осамнаест векова: између Римског царства и варварских држава; између Угарске краљевине и Византијског царства; између Аустроугарске и Краљевине Србије; између Хабзбуршке монархије и Османског царства. Данас у самом срцу Београда, на Београдској тврђави и у парку Калемегдан може се сагледати још увек видљиво сведочанство тих историјских граница. Парк Калемегдан био је први парк у Србији који је осмишљен по узору јавних паркова европског типа, док Споменик захвалности Француској, постављен после Првог светског рата, сведочи о заједничкој европској историји међусобне солидарности и подршке.
- и) *Значај светске баштине*. Београдска тврђава са античким Сингидунумом кандидат је за Унескову листу светске културне баштине у оквиру паневропске, међудржавне номинације „Граница Римског царства“ као једна од главних компоненти (на територији Србије сачувана су само два римска легионарска логора, Сингидунум и Виминацијум), што оправдава признање „изванредне универзалне вредности“ за ову номинацију на територији Републике Србије.

О ПРОЈЕКТУ ЖИЧАРЕ КАЛЕМЕГДАН–УШЋЕ

Влада Србије најавила је пројекат изградње жичаре у августу 2017. године⁵, који предвиђа да се Београдска

тврђава повеже са парком Ушће. Почетни положај је станица Ушће на 75 m надморске висине, а заврши станица Калемегдан на 105 m надморске висине, чиме се покрива разлика од само 30 m. Планирано је да жичара са 30-35 кабина превезе 3.000 особа на сат у оба смера брзином од 20 km/h и возња траје пет минута. Указано је да ће цена карте у једном смеру бити приближно четири евра, и субвенционисана за старије и омладину. Пројекат се састоји од две масивне бетонске зграде на два краја жичаре: планирано је да станица Ушће обухвата површину од сса 1.000 m², док би станица Калемегдан имала површину сса 800 m². Шест монументалних стубова висине до 42 m и ширине 10 m носе жичару између две станице.

Изградња две станице жичаре имаће озбиљан утицај на Тврђаву, с обзиром на то да су планирани обимно ископавање и постављање шипова са дубоким укопавањем и могућим уклањањем/оштећењем археолошких остатака. Изградња жичаре негативно ће утицати на још увек добро очуван историјски културни пејзаж Београдске тврђаве и Ушћа. Очекиван је велики прилив посетилаца који ће користити нову превозну комуникацију, а која се ничим не уклапа у историјско подручје Београдске тврђаве.

Најављено је да ће пројекат вредан 15 милиона евра финансирати Министарство трговине, туризма и телекомуникација и Град Београд, док је Јавно предузеће „Скијалишта Србије“ инвеститор за пројекат жичаре. Пројекат је намењен за превоз и представља туристичку атракцију. Процес пројектовања почео је крајем 2016. године, када су „Скијалишта Србије“ објавила тендер за припрему техничке документације за пројекат. Током 2017. и средином 2018. године рађен је План детаљне регулације за изградњу гондоле Калемегдан–Ушће (ПДР), који је Скупштина града Београда усвојила у лето 2018. године, упркос чињеници да Генерални урбанистички план Београда до 2021. године (из 2016) и План генералне регулације Београда (из 2016) прописују апсолутну заштиту Београдске тврђаве и ушћа двеју река и изричито забрањују „постављање далековода, жичаних сајли за алтернативни превоз и рекреацију нарочито у подручју Београдске тврђаве и у њеним ширим визурама и акваторијалним обухватима“. Упркос важећим урбанистичким плановима и највишем степену заштите Београдске тврђаве, инвеститор је успео да обезбеди потребна одобрења и сагласности Републичког завода за заштиту споменика културе. Завод је дефинисао „мере заштите“ за ПДР у мају 2017. које омогућавају изградњу жичаре и на исте мере се позвао почетком 2019. када је издавао документ у поступку обједињене процедуре за локацијске услове. Једина јавна расправа током спровођења целог пројекта одржана је у априлу 2018. Одговорни државни органи игнорисали су јавне коментаре и жалбе у вези с кршењем Плана генералне регулације.

⁵ Види: Далиборка Мучибабић, *Српски Централ парк на Ушћу*, текст објављен у дневном листу Политика, 27. августа 2017, стр. 16.

Децембра 2018. године „Скијалишта Србије“ потписују уговор о изградњи жичаре са конзорцијумом који чине три српске компаније (Кото д.о.о., Елкомс д.о.о. и Дел Инг д.о.о.) и италијанска компанија Лајтнер, глобална компанија за производњу жичара. У време потписивања овог уговора нису биле издате ни локацијска дозвола нити грађевинска дозвола за прелиминарне радове. Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре издало је 1. априла 2019. грађевинску дозволу за припремне радове. Почетак радова планиран за 18. април 2019. привремено је зауставио Управни суд, док се не утврди законитост дозволе. Међутим, 16. јула 2019. Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре одлучило је да поднесе жалбу Врховном касационом суду против одлуке Управног суда да привремено заустави припремне радове за изградњу жичаре.⁶

Министарство културе и информисања тренутно испитује извештаје које су поднели Надзорни и Управни одбор Републичког завода за заштиту споменика културе Србије, у којима је образложено мишљење против пројекта и изградње, било да се ради о административним пропустима или због негативног утицаја на културно добро.⁷ Коначно, Уставни суд тренутно оцењује две иницијативе које доводе у питање усклађеност Плана детаљне регулације у вези са пројектом жичаре са постојећим законодавством: иницијативу коју је поднела грађанска активистичка група „Не да(ви)мо Београд“ и иницијативу коју је поднела група посланика Народне скупштине.

ДЕСЕТ КЉУЧНИХ ЗАПАЖАЊА И ЗАКЉУЧАКА

1. Потреба за очувањем незаменљиве културне и природне баштине

Београдска тврђава са околним културним пејзажем незаменљиво је и драгоцено сведочанство о фортификацијском наслеђу и границама бројних царстава које су обликовале Београд, Србију и Европу.

Београдска тврђава је незаменљив пример европског фортификацијског наслеђа и културног пејзажа који је сачувао свој интегритет на супрот различитим притисцима и који је имао значајан утицај на даљи развој центра града. Средњовековни слој тврђаве је посебно добро очуван и видљив, као и османска и барокна фаза. Остаци римског утврђења и насеља налазе се под слојевима каснијих епоха.

Целовитост и аутентичност овог вишеслојног локалитета и историјског урбаног пејзажа на ушћу Саве у Дунав преплићу се и стварају изузетан спој са широким

погледом на зелени појас око Београда. Овај пејзаж је сведочанство о римској граници, као и о границама каснијих царстава и држава (Угарско царство, Српска средњовековна држава, Хабзбуршка монархија, Аустроугарска империја, Османско царство). Ова интеракција између Тврђаве и пејзажа којим доминира ушће две велике европске реке јединствено је обележје које чини део идентитета Београда и разликује га од осталих главних европских градова.

Вредност Тврђаве у смислу националног, европског, културног и историјског значаја, истакнутог културног пејзажа и визуелног идентитета града захтева холистички приступ очувању. У ствари, Београдска тврђава је за Београд оно што је Акропољ за Атину и сваки покушај умањења значаја изградњом модерне инфраструктуре неповратно ће нарушити њен интегритет и јединство.

2. Потреба за избегавањем неповратног губитка аутентичности и интегритета вишеслојног наслеђа

Карактер пројекта жичаре намењен забави и превозу недовољан је са значајем и карактером Београдске тврђаве и њеним историјским и естетским вредностима и идентитетом.

Упркос непрекидним истраживањима Београдске тврђаве од 1960, још увек постоје непознанице о тачном простирању ранијих насеља, посебно у источном делу, где ће изградња жичаре довести до неповратних трансформација.

Посебно инвазивни су земљани радови за изградњу станице жичаре и сеча стабала (која је већ извршена). Масивни бетонски зидови и бетонски стубови потребни за успостављање система каблова који ће носити кабине сведочиће о немару према баштини. Чињеница да ће бетонска конструкција објекта бити укопана испод површине не смањује инвазивни утицај. Осигурање будућег археолошког ископа постављањем 75 бетонских шипова висине 11m и пречника 0,60m проузроковаће непоправљиви губитак остатака из старијих епоха.

Изградња станица жичаре на Калемегдану и Ушћу и стубова преко реке Саве такође ће угрозити историјски културни пејзаж Београдске тврђаве и околине, који чувају слику развијану током 20 векова, што је важно за човечанство и не може се мењати ради савремене, краткотрајне инфраструктуре.

3. Нејасно образложење пројекта жичаре

Жичара је скупо, инвазивно и поштенцијално деструктивно решење за проблем који није евидентан или доказан, а који вероватно неће користишћу прагу у смислу превоза и економској расли.

⁶ Одлуком од септембра 2019. Врховни суд одбио је жалбу Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

⁷ Упркос извештајима Надзорног и Управног одбора Републичког завода за заштиту споменика културе Србије, у којима је образложено мишљење против пројекта и изградње те наведен низ неправилности у доношењу одлука у процесу издавања мера заштите за пројекат градње жичаре, Министарство културе и информисања изјаснило се да током процеса доношења одлука није прекршен Закон о културним добрима те није тражило оспоравање дотада донетих мера и одлука.

Не постоји јасна дефиниција и разумевање предности које произлазе из пројекта изградње жичаре. Студије које су достављене, као и анализа трошкова и користи, нису детаљно урађене и задовољавајуће, чиме се доводи у питање потреба за таквом инвазивном интервенцијом. Значај локације захтева детаљну процену утицаја и исцрпну студију конструкције и изводљивости.

Предложена потреба за побољшањем јавног превоза је нејасна, јер ће жичара углавном служити као забава за одабране грађане и туристе. Жичара покрива врло малу разлику у висини између две крајње тачке. Заправо, жичара ће остати знатно испод висине брда. Панорамски поглед тиме је ограничен и неће значајно допринети разумевању компоненти животне средине тог подручја. У исто време, жичара ће дефинитивно угрозити све погледе са Тврђаве и на њу.

Поред тога што посетиоци коришћењем жичаре неће имати могућност бољег разумевања локацију, предложени пројекат додатно доприноси смањењу протока туриста. Туристи би требало да аутобусом стигну до парка Ушће, жичаром до Тврђаве и одатле буду превожени да посете друге туристичке локације далеко од Београда. Резултат тога биће краће време боравка у центру града и мањи издаци са истим ефектом загађења. Штавише, тренд смањења броја туриста могао би се драматично одразити на очекивани број корисника жичаре.

4. Недостатак озбиљне процене утицаја на наслеђе и критика студије процене утицаја на животну средину

Изненађујуће је и жалосно што није донета одлука за израду свеобухватне и транспарентне прелиминарне Студије утицаја на наслеђе (НЛА) пре доношења посебних мера заштите баштине за предложени пројекат жичаре. Једнако је изненађујуће и жалосно што обавезна Студија процене утицаја на животну средину не процењује и не анализира важну димензију утицаја на наслеђе као аспект животне средине.

У складу са добром праксом широм Европе и на захтев водећих Унескових конвенција, које је Србија ратификовала, требало би да се изради Студија процене утицаја на наслеђе (*Heritage Impact Assessment Study*) како би се испитало да ли ће интегритет и аутентичност локације заиста бити сачувани након изградње предложене жичаре.

Студија процене утицаја на животну средину жичаре Калемегдан–Ушће, коју је инвеститор поднео Министарству животне средине у мају 2019. и о којој се јавно расправљало 11. јуна, у потпуности је пропустила анализу датог подручја са аспекта културног наслеђа и културног пејзажа. Такође, Студија се не бави проценом утицаја изградње жичаре на културно наслеђе као део урбане средине. Тим аутора Студије није укључио

стручњаке за наслеђе; Студија није обухватила методолошку основу за процену утицаја на културно наслеђе; нису консултоване кључне међународне и европске конвенције, национална правна документа и стручна и научна литература која се односи на културно наслеђе локације; нису дефинисани културно наслеђе и пејзажни слојеви, вредности, атрибути, значај и карактер локације. Студија такође није проценила утицај пројекта на културно наслеђе и културни пејзаж, и није предвидела неопходне мере за минимализацију негативног утицаја на културно наслеђе. Ови пропусти су противни Закону о процени утицаја на животну средину и Закону о заштити животне средине, који јасно препознају културно наслеђе и културне пејзаже као важне аспекте животне средине које треба чувати и узети у обзир.

Ове и друге озбиљне, критичке примедбе на Студију послала је писмено и изразила током јавне расправе др Вишња Кисић, генерална секретарка *Европа носира Србије*, позивајући Министарство животне средине да не да сагласност на ову Студију.⁸ Надаље, пре било каквог позитивног мишљења које се односи на грађевинске радове потребна су систематска археолошка истраживања којима ће се утврдити да интервенција неће угрозити будуће разумевање археолошких слојева. Предложена ископавања не могу се сматрати довољним за одговарајућу процену утицаја на наслеђе, с обзиром на то да су за разумевање локације потребна систематска археолошка ископавања а не истраживање ограничено само на подручје станице жичаре. Такође, треба напоменути да се Студија процене утицаја на наслеђе заснива на резултатима археолошког истраживања које тек треба обавити.

5. Угрожена номинација за Унескову листу светске културне баштине

Упис Београдске тврђаве са древним Синђунумом на Унескову листу светске баштине у оквиру међудржавне номинације „Граница Римског царства“ јединствена је прилика за дуорочно очување, одрживи развој туризма и међународно културно брендирање Београда и Србије. Међутим, уколико се пројекат жичаре реализује, одбијање ове номинације је више него вероватно, с обзиром на то да би овај пројекат утицао и на интегритет и аутентичност локације.

Током 2015. Београдска тврђава са римским каструмом пријављена је на Прелиминарну листу међудржавне номинације „Граница Римског царства“. Ово је највећи међудржавни покушај паневропске баштине да повеже локације које су чиниле римску границу у Европи, а у будуће и у северној Африци. Ова међународна номинација предмет је опсежне сарадње и заједничког рада бројних земаља.

Тренутно је Досије о западном сегменту Дунавског лимеса, који су заједнички номинувале Немач-

⁸ Овај документ је доступан на српском језику у складу са захтевом Секретаријата *Европа носира*.

ка, Аустрија, Словачка и Мађарска, добио позитивну препоруку Икомоса за упис на Листу светске културне баштине, али је Комитет за светску баштину привремено одложио упис на 43. заседању у јулу 2019. због повлачења неких номинираних локалитета у Мађарској. Следећи, источни сегмент Дунавског лимеса заједно ће поднети Хрватска, Србија, Бугарска и Румунија. Што се Србије тиче, Београдска тврђава са римским логором Сингидунум спада међу локације планиране за номинацију, а заједно са Виминацијумом једина су налазишта на територији Србије са остацима римских логора. Стога су ова налазишта кључне компоненте дела номинације на територији Србије и такође су веома важни за целокупни досије.

Планирани пројекат жичаре вероватно ће утицати на позитиван исход процеса номинације. Очекује се да ће Унеско изразити забринутост због непостојања студије процене утицаја на наслеђе тако да би могуће одбацавање ове номинације представљало за Србију посебну одговорност према другим европским партнерским државама и тиме би се нарушио континуитет велике прекограничне светске баштине.

6. Неусаглашеност пројекта жичаре са садашњим законодавством, урбанистичким документима и међународним конвенцијама

Требао би припремити ригорозну оцену законитости и уставности пројекта жичаре. Институције и министарства требало би да надгледају имплементацију и уважавање свих националних, европских и међународних прописа и стандарда.

Београдска планска документа чувају подручје и видиковце Тврђаве. Важећи актуални Генерални урбанистички план Београда дефинише локалитет као историјски изузетно значајан и као трајно јавно добро града. План обезбеђује заштиту видика и панораме на Тврђаву и са ње.

Поред тога, Општи регулациони план за грађевинске области јединица локалне самоуправе – Град Београд, целине I–XIX, изричито „забрањује постављање далековода, жичаних сајли за алтернативни превоз и рекреацију нарочито у подручју Београдске тврђаве и у њеним ширим визурама и акваторијалним обухватима“. Упркос горепоменутој регулативи која има за циљ очување локације, израђен је и усвојен Детаљни регулациони план изградње жичаре Калемегдан–Ушће, а издата је и грађевинска дозвола за припремне радове који омогућавају изградњу жичаре. Током састанака, премијерка и представници надлежних министарстава уверили су Делегацију *Европа носире* да ће осигурати поштовање закона и процедуре.

7. Непотребни притисци на институције заштите и заобилажење стручних тела

Упркос вишталној пошребди за укључивањем најквалификованијих учесника из институција за решавање

интервенција на локацији културног наслеђа иако мноштво значаја, није било одговарајућих консултација и постоје докази о снажном политичком притиску на процес доношења одлука.

Стручно веће Републичког завода за заштиту споменика културе издало је априла 2019. саопштење (бр. 7379/2019 од 22. априла 2019.) у којем је истакнуто да ово тело Завода није консултовано током фазе пројектовања и давања мера заштите, те у којем је оцењено да би пројекат жичаре нанео непоправљиву штету Београдској тврђави и прекршио међународне конвенције. Надзорни и Управни одбор Републичког завода за заштиту споменика културе саставили су своја мишљења и извештаје (видети архиву Републичког завода за заштиту споменика културе бр. 11-270/2019 од 7. маја 2019. за извештај Надзорног одбора; 11-289/2019 од 14. маја 2019. и 11-297/2019 од 16. маја 2019. за извештај и одлуку Управног одбора) у којима се наводи да одлуке и предложене мере заштите у вези са пројектом градње жичаре не поштују постојеће урбанистичке документе, те да су се исте спроводиле на нетранспарентан начин.

Поред недостатка ширих консултација у оквиру Републичког завода за заштиту споменика културе, постоје докази да је руководство удаљило из процедуре оне запослене који су изразили противљење пројекту.

8. Недостатак транспарентности и консултација са стручним телима

Низак ниво транспарентности, учешћа и јавног дијалога у вези са пројектом који има иако озбиљан утицај на културно добро од изузетног значаја, јавни притисак и идентитетни прада Београда довео је до неприхватљиве ограничења јавне расправе у вези са процесом доношења одлука о најважнијој интервенцији у граду.

Један грађевински пројекат тако великог утицаја на животну средину и културно наслеђе требало би да се отворено и широко размотри са свим релевантним стручним телима, уз подстицање учешћа и јавних консултација. У периоду од три године током којих се пројекат припрема, кључни инвеститори и промотери који стоје иза пројекта нису контактирали кључне актере у вези са заштитом наслеђа. Једина званична прилика за учешће била је јавна расправа о Плану детаљне регулације за изградњу жичаре Калемегдан–Ушће. Међутим, датум ове јавне расправе није широко комунициран да би обухватио што је могуће више релевантних актера (стручњаци за наслеђе, заштитници животне средине, туристички водичи итд.). Штавише, време додељено расправи током састанка било је недовољно да би се изразила сва забринутост. Недостатак транспарентности и консултација довео је до избијања протеста након првих активности на локацији и представљања у средствима јавног информисања и друштвеним медијима. Ипак, и даље је тешко остварити увид у документацију у вези с пројектом градње жичаре.

9. Широко критиковање пројекта од стране експерата, цивилног друштва, јавних институција, грађана и медија

Влада Србије би требало да узме у обзир глас цивилног друштва као и представљена мишљења најважнијих националних и међународних невладиних организација.

Бројни стручњаци и организације цивилног друштва подигли су глас против овог пројекта доводећи у питање законитост поступка и истичући да се о њему нису одржале широке консултације са заинтересованим странама и становницима Београда. Протестна писма свим одговорним јавним телима послата су од стране великог броја ауторитативних стручних организација, као што су Европа ностра Србија, Друштво конзерватора Србије, Српско археолошко друштво, Икомос Србија, Иком Србија, Универзитет уметности у Београду, Катедра за археологију и историју уметности на Филозофском факултету, Академија за архитектуру, као и угледних појединаца из јавног, академског и културног живота Србије. Поред тога, Српска академија наука и уметности придружила се апелима да се заустави пројекат.

У оквиру кампање, јавну петицију коју су покренуле стручне организације потписало је више од 15.800 грађана који траже да се пројекат заустави. Паралелно с тим, локално становништво покренуло је акцију прикупљања потписа на Тврђави; за неколико дана прикупљено је око 4.500 потписа.

10. Није изолован случај незадовољавајуће заштите наслеђа

Потребна је снажна системска подршка да би се ојачала заштитна баштине у Србији, да би се ојачала њена истакнућа улога у пољима и пракси урбанизма и обезбедила аутономија оних институција које су одговорне за заштитну баштине.

Тренутно подручју око Београдске тврђаве прете и други развојни пројекти који представљају озбиљан ризик за очување његових еколошких и историјских вредности. Велики пројекат изградње некретнина *K-distrikt* тренутно се одвија у заштићеној зони Београдске тврђаве. Оглас за пројекат заснован је на продаји идеалне слике Тврђаве како би се сакриле масивне стамбене зграде високе осам и десет спратова. Упркос чињеници да су оне по висини и величини непримерене за такву локацију, жалосно је што је инвеститор, „Калемегдан развој“ д.о.о., добио све потребне услове и мере од Републичког завода за заштиту споменика културе и прибавио грађевинску дозволу за изградњу.

Између осталих случајева угрожене баштине у Србији треба поменути археолошка налазишта Бело брдо у Винчи (за које Влада Србије тренутно припрема свеобухватни план очувања и управљања; *Европа ностра* је понудила своје стручне савете да би се обезбедио најбољи квалитет таквог плана за његову примену) и Виминацијум, тврђаву Петроварадин, меморијални парк Слободиште, Нишку тврђаву, историјски центар

Новог Пазара као и друга историјска урбана средишта градова широм Србије.

Систем заштите наслеђа који досада није успео на Београдској тврђави такође не делује на многим локалитетима, због непримерених притисака, онеспособљавања стручњака у заштити културних добара и агресивног утицаја урбанизма и изградње. Заштита баштине ретко је интегрисана у све аспекте просторних и урбанистичких планова, остављајући простор неадекватној и интензивној трансформацији урбаних простора у непосредној близини заштићених локалитета и историјских подручја.

Истовремено, бројне националне и локалне стратегије за културу, туризам и урбанизам у Србији прогласиле су културно наслеђе вредним богатством за позитивну слику и одрживи развој земље. То опредељење је јасно истакнуто током састанака *Европа ностра* делегације са премијерком Аном Брнабић, као и са представницима Министарства трговине, туризма и телекомуникација. Да би се овај правац озбиљно спровео, потребна је снажна системска подршка за јачање аутономије институција одговорних за заштиту наслеђа и одрживо коришћење, да се изграде капацитети за примену највиших професионалних стандарда у овој области и да се уведу различити облици партиципативног управљања културним наслеђем подстичући конструктиван дијалог са организацијама цивилног друштва, грађанима и њиховим заједницама.

СЕДАМ КЉУЧНИХ ПРЕПОРУКА

1. Преиспитати сва упитна планска документа, мере и дозволе

Уставни и Управни суд морају пажљиво да процене уставност Плана детаљне регулације и решења и сагласности које су издате у току планирања и реализације пројекта жичаре. И само Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре морало би с великом пажњом да преиспита законитост Плана детаљне регулације. Након озбиљних критика стручњака из области заштите, жалби Републичког завода за заштиту споменика културе, а посебно извештаја и мишљења које су издали Стручни савет, Надзорни одбор и Управни одбор овог завода, све одлуке и мере заштите које издаје Завод морају се савесно преиспитати. *Европа ностра* позива Министарство културе и информисања, као и премијера и Владу Србије да се постарају за то да национално и европско наслеђе од највећег значаја не буде угрожено незаконитим или неадекватним одлукама које доноси Републички завод за заштиту споменика културе.

2. Припремити детаљну процену утицаја пројекта жичаре на наслеђе

У поступку ревизије мера заштите културног добра требало би да се хитно уради процена утицаја на наслеђе (НИА). Процену би требало да обави независни тим

стручњака који је компетентан за овакву врсту анализе. Процена би требало да обухвати детаљну валоризацију различитих структура Београдске тврђаве, Ушћа и околног историјског пејзажа, као и утицај на атрибуте и вредности баштине и интегритет целокупног локалитета. Поред тога, пре давања коначног мишљења у вези с предложеним грађевинским радовима, морало би да се спроведу систематска археолошка ископавања, валоризација и заштита.

3. Уложити напоре и стручност за успешан упис Београдске тврђаве на Унескову листу светске баштине

Успешан упис Београдске тврђаве и других локалитета римског лимеса у Србији на Листу светске баштине у оквиру међдржавне номинације „Граница Римског царства“ представља јединствену прилику за дугорочно очување, локални друштвено-економски развој, културни туризам и позитивно брендирање земље. Штавише, упис на Листу требало би да ојача дипломатију, културну сарадњу и туристичку понуду у Подунављу и шире. Неопходно је да се посветити потребна пажња раду на припреми ове номинације, спречавању свих претњи и плану управљања за све локације, истовремено осигуравајући да се њихово постојеће стање побољша уместо да буде угрожено.

4. Осигурати системско истраживање наслеђа, рестаурацију, одржавање и презентацију увећањем знања и атрактивности локације

Слојевито архитектонско и археолошко наслеђе представља потенцијал за унапређење Београдске тврђаве. Многобројне стазе, капије и грађевине унутар Београдске тврђаве захтевају улагање у рестаурацију, одржавање и интерпретацију како би се спречило пропадање и повећала атрактивност. Ако се тренутно неуочљива археолошка баштина правилно истражи, валоризује, заштити и представи, могла би постати значајан образовни ресурс и туристичка атракција. Претходна археолошка ископавања предвиђена само на ограниченом подручју за изградњу јичаре део су овог пројекта и финансира их инвеститор. Археолошка ископавања требало би да буду систематског карактера, с циљем да се генеришу свеобухватна сазнања о историјским слојевима Београдске тврђаве, да се обави валоризација откривених остатака, да се дугорочно заштите и, где је могуће, презентују јавности на лицу места.

5. Пронаћи одговарајуће, мање скупе, неинвазивне алтернативе

У случају да анализа локалних потреба и потреба посетилаца покаже да је постојећа веза између две обале Саве неадекватна, требало би узети у обзир друге, мање инвазивне и повољније опције. Једна од њих је пешачки/бициклички мост који би могао да се добро уклопи у пејзаж без утицаја на визуру или угро-

жавања археолошких остатака. Предности ове опције су: 1) јефтино одржавање; 2) омогућавање употребе и током ветровитог периода; 3) прелаз за бицикле/ролере/колица којим се заобилази градски саобраћај.

Друга опција су еко-бродићи, који би без буке и загађења превозили посетиоце и становнике. Предности ове опције су: 1) да се омогућава развој ширег система речних бродова који би повезивали остале, мање приступачне тачке дуж обала Саве и Дунава; и 2) да представља динамично, перспективно и мобилно решење које се може модификовати и прилагодити стварним потребама корисника (сезонски и током године). Обе алтернативе су економски доступније становницима и посетиоцима, а истовремено корисницима омогућавају несметан поглед на Тврђаву и њену околину.

6. Обезбедити транспарентност и адекватну укљученост стручњака и грађана

Процес мапирања потреба и могућих решења за развој овог централног и изузетно вредног места морао би да буде транспарентан и да омогућава укључивање више заинтересованих страна. Историчари, археолози, еколози, урбанисти, архитекти, саобраћајни и грађевински инжењери, локални туристички водичи и туристички стручњаци на различите начине посматрају културно добро, што треба узети у обзир приликом доношења будућих одлука. Штавише, тако прикупљене информације морале би да буду укључене у опсежну студију која би била доступна и широј јавности, локалним организацијама цивилног друштва и другим кључним заинтересованим странама. Такође је важно да се за овај партиципативни приступ посвете потребно време и ресурси.

7. Третирати баштину као кључно добро државе за одрживи дугорочни развој и ојачати системе заштите и управљања наслеђем

Културно и природно наслеђе Србије кључно је богатство земље за одрживи развој, што подразумева огромну одговорност за доносиоце одлука, инвеститоре и професионалце у области заштите баштине како би се будућим генерацијама омогућило задовољство и понос богатством и разноликошћу наслеђа Србије. Бројне националне, европске и међународне студије доказују да је улагање у заштиту културне баштине много више исплативо него улагање у грађевинске или инфраструктурне пројекте који су штетни по културну баштину. То, ипак, захтева структурну подршку у прописима о заштити наслеђа. Потребни су строжи урбанистички и грађевински прописи да наслеђе свих грађана не буде угрожено због краткорочних улагања и профита појединаца. Јачање аутономије институција одговорних за заштиту и управљање наслеђем, подстицање међусекторске сарадње и изградња капацитета за примену највиших професионалних стандарда требало да постану главни приоритети како би баштина била део паметног и дугорочног развоја у Србији.

Аутори извештаја (по абecedном реду): проф. др Ишик Ајдемир, проф. др Паоло Вити, Снешка Квадвлич Михаиловић, доц. др Вишња Кисић, др Ги Клос, др Лоран Леви Штрос, проф. др Фани Малуху Туфано, проф. емер. др Ирина Суботић и доц. др Горан Томка.

*Превод извештаја њиредиле:
Вишња Кисић, Маја Ђорђевић
и Катарина Максимов*

**The Voice of
Cultural Heritage
in Europe**

**La Voix du
patrimoine culturel
en Europe**

www.europanostra.org

**International Secretariat
Secrétariat international**
Lange Voorhout 35
NL - 2514 EC Den Haag
T +31 70 302 40 50
F +31 70 361 78 65
E info@europanostra.org

**Brussels office
Bureau de Bruxelles**
Rue de Trèves 67
B - 1040 Bruxelles
T +32 2 400 77 02
F +32 2 234 30 09
E bxl@europanostra.org

ING Bank (NL) N° 63 18 630
IBAN: NL63INGB0006318630
BIC: INGBNL2A

KvK (NL) N° 27281560

